

Życie Seneki

Lucjusz Anneusz Seneka urodził się między 4 rokiem przed Chr. a 1 rokiem po Chr. w Cordubie (dzisiejsza Kordoba) w Hiszpanii, która od stosunkowo niedługo czasu była wówczas prowincją rzymską¹. Pochodził jednak nie od rodowitych mieszkańców Półwyspu Iberyjskiego, a z rodziny osadników italskich. Jego ojciec był zamożnym rzymskim ekwitem, posiadającym żyzne ziemie wokół Corduby. Był również autorem zachowanego do naszych czasów dzieła poświęconego retoryce (*Oratorum et rhetorum sententiae, divisiones, colores*), stąd znany był później jako Seneka Retor lub Seneka Starszy, w odróżnieniu od swego o wiele bardziej sławnego syna. Jego synami byli, oprócz Seneki, również Anneusz Nowatus oraz Marek Anneusz Mela, który był ojcem poety Lukana.

Seneka Starszy zapewnił swoim trzem synom wykształcenie w nadziei na ich polityczną karierę w senacie. Pomimo typowo rzymskiej surowości Seneka Starszy został jednak zapamiętany przez swojego drugiego syna nie tylko jako rzymski ekwita, który zadbał o wykształcenie i karierę swoich dzieci, ale również jako kochający, a w starości nawet pobłażający synom ojciec. Również matka, Helwia, była istotną postacią w życiu Seneki. Pomimo że mąż zniechęcał ją do podążania za zainteresowaniami intelektualnymi, uznając, że nie są to zajęcia właściwe dla kobiet, pasjonowała się literaturą i filozofią. To pod jej wpływem Seneka zainteresował się filozofią. Na pewien czas został nawet wegetarianinem i żył na sposób ascetyczny.

Czasy dzieciństwa i młodości Seneki przypadają na okres rozwoju nowej formy ustroju rzymskiego, pryncypatu, poczynawszy od Augusta, który zdecydował się zachować zewnętrzne formy i procedury republikańskie, ale rządził Rzymem na sposób jedynowładczy. Jego następcy mieli się zapisać w historii jako postacie tyleż barwne, ile przerażające. Już za panowania Gajusza zwanego Kaligulą Seneka rozwijał nie tylko zainteresowania filozoficzne i pisarskie, ale również zajmował coraz wyższą pozycję polityczną, przypuszczalnie utrzymując osobiste znajomości z siostrami Kaliguli oraz z Korneliuszem Lentulusem Getulikim, arystokratą i pisarzem. Kiedy w roku 39 wykryto spisek, który miał osadzić na tronie Emiliusza Lepidusa zamiast Kaliguli, trzy siostry władcy zostały wygnane, a przyjaciel Seneki Getulik zabity.

Dwa lata później Kaligula został zamordowany na skutek – tym razem udanego – spisku, lecz nic nie wiemy o tym, czy Seneka miał w tym swój udział i czy

¹ Spośród opracowań biograficznych na temat Seneki można wskazać: Grimal 1994 [1 wydanie: 1948]; Griffin 1976; Joachimowicz 1977.

w ogóle o tym wiedział. Nie występował już jako mówca, lecz skupił się na filozofii natury i pragnął podążać szlakiem wytyczonym przez Cyncerona, czyli popularyzować grecką filozofię w języku łacińskim. W roku 41, gdy Klaudiusz objął władzę po Kaliguli, zmarł również syn Seneki, jego jedyne dziecko. Wydaje się, że zmarła wówczas również jego żona. Nie był to jednak koniec strapień filozofa. Został bowiem, w tym samym pierwszym roku panowania Klaudiusza, oskarżony o romans z siostrą Kaliguli Julią Liwillą i istnieje możliwość (choć pewności nie mamy), że był również skazany wyrokiem senatu na śmierć i że Klaudiusz mógł ostatecznie zamienić ten wyrok na wygnanie. Tacyt powiada, że Seneka żywił osobiste pretensje do Klaudiusza², być może obwiniając go za dopuszczenie do niesprawiedliwego procesu.

Wydaje się, że Seneka był niewinny, a do jego skazania doprowadziły knowania Messaliny, żony Klaudiusza, która z zawiści chciała się pozbyć Liwilli. O ile jednak inteligentna i bezwzględna kobieta stała się przyczyną wygnania Seneki, o tyle kobieta znacznie bardziej inteligentna i bezwzględna, Agrypina, doprowadziła do jego odwołania z wygnania na Korsyce. Stało się to jednak dopiero po ośmiu latach, które filozof spędził na tej wyspie. Mimo że sam myślał o sobie w analogii do wcześniejszego wygnańca, Owidiusza, Korsyka nie przypominała barbarzyńskiego Tomis, gdzie tak cierpiał Nazon, pozbawiony wszelkiego kontaktu z rzymską kulturą. Na Korsyce znajdowały się bowiem dwie kolonie rzymskie, a Seneka mógł oddawać się bez przeszkód pracy intelektualnej, studiując filozofię natury i pisząc. Pracował m.in. nad dziełem *O gniewie* i konsolacyjnym utworem adresowanym do własnej matki.

W 49 roku Agrypina, po swoich zaślubinach z Klaudiuszem, uzyskała dla Seneki nie tylko zwolnienie z wygnania, ale i urząd pretora. Były to formalnie decyzje władcy i senatu, ale nie ulegało wątpliwości, że Seneka zawdzięczał to Agrypinie i to zapoczątkowało skomplikowaną relację władczyni z filozofem, który musiał wiedzieć o jej intrygach i przynajmniej się na nie zgadzać. Stał się potężnym dworzaniem, człowiekiem bardzo bogatym i wpływowym, co powodowało częste oskarżenia o hipokryzję, gdyż pisał przecież dzieła filozoficzne, w których zachęcał do zupełnie innego trybu życia.

Seneka został wychowawcą syna Agrypiny Domicjusza, w 50 roku adoptowanego przez Klaudiusza i odtąd noszącego nazwisko Klaudiusz Neron. Dziedzicem tronu (nieformalnie – Rzym był teoretycznie wciąż republiką) miał być o trzy lata młodszy Brytanik, naturalny syn Klaudiusza. Seneka zdawał sobie sprawę z trudności, jakich przysparza wychowanie młodego Nerona, żyjącego wśród pochlebstw i bogactw. Pomocnikiem i współpracownikiem Seneki w trudnym dziele wychowania przyszłego władcy był Sekstus Afraniusz Burrus, który również zawdzięczał Agrypinie swoje wpływy i w 51 roku został prefektem pretorianów. Relacje Agrypiny

² *Ann.* XII.8.8.

z synem stawały się z biegiem czasu coraz bardziej napięte. Otruła ona Klaudiusza w 54 roku i doprowadziła do tego, że to Neron, a nie trzynastoletni Brytanik objął panowanie. Jednocześnie szantażowała Nerona, że poprze Brytanika, co doprowadziło do tego, że władca zamordował konkurenta w 55 roku.

Przez pewien czas na początku panowania Nerona Seneka, faktycznie rzecz biorąc, wraz z Burrusem sprawował rządy w Imperium Rzymskim. Z biegiem czasu jednak filozof tracił wpływ na Nerona i sprawy państwowe. W 59 roku władca Rzymu zamordował swoją matkę, w czym Seneka i Burrus nie brali udziału, ale musieli przedstawić jakoś tę sprawę opinii publicznej. Kiedy w roku 62 zmarł Burrus, a prefektem pretorianów został Tygellin, Seneka utracił wpływy całkowicie. Prosił więc Nerona o możliwość wycofania się z życia dworskiego, oferując mu nawet swój ogromny majątek. Neron odmówił przyjęcia majątku, ale zgodził się na odejście Seneki.

W roku 65 wykryto spisek Pizona przeciwko Neronowi i doniesiono, że Seneka był weń zaangażowany. Tacyt twierdzi, że spiskowcy planowali użyć Pizona do zamordowania Nerona „nie bez wiedzy Seneki”³, po czym mieli zamordować i Pizona, by władzę w państwie oddać Senece. Argumentem przemawiającym za takim rozwiązaniem miały być cnoty moralne byłego wychowawcy Nerona, predestynujące go do sprawiedliwego sprawowania władzy w państwie. Dowiedziawszy się o spisku, Neron rozkazał Senece popełnić samobójstwo, podobnie jak jego bratankowi, poecie Lukanowi (a w rok później także i Petroniuszowi, już bez związku ze spiskiem Pizona). Wedle relacji Tacyty filozof zmarł mężnie – nawet jeśli jego bogactwa i działalność polityczna przez całe życie stanowiły podstawę do oskarżeń o hipokryzję, o tyle śmierć wydała się zgodna z ideałami stoickimi, które wyznawał.

³ *neque... ignorante Seneca (Ann. XV.65, tłum. M.S.).*